

УДК 338.2.009.12(1-32)

РЕГІОНИ-ЛІДЕРИ В ЕКОНОМІЧНОМУ ПРОСТОРІ КРАЇНИ: КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ ТА СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ

КРАСНОНОСОВА Олена Миколаївна

кандидат економічних наук, доцент

ОЛІЙНИК Алла Дмитрівна

науковий співробітник

Динамічний економічний та соціальний розвиток кожної держави зумовлюється наявним потенціалом його регіонів. Економічний потенціал найчастіше розглядається як сукупні можливості територіальної громади формувати і максимально задовольняти потреби населення країни в товарах і послугах за умови оптимального використання ресурсів (природних, виробничих, фінансових, кадрових тощо), які є в регіоні [1; 2].

Соціальний потенціал трактується як можливості населення (носія демографічного, освітнього, трудового, інтелектуального потенціалу, а також потенціалу культури) вирішувати відповідні конкретні завдання з розвитку економіки території, регіону, країни [3].

В кожній країні є регіони-лідери з більш високим економічним і соціальним потенціалом, які забезпечують розвиток та підвищення конкурентоспроможності всієї економіки країни. Регіони-лідери, як правило, мають високі показники економічного розвитку, такі як: валовий регіональний продукт, обсяги виробництва промислової продукції та продукції сільського господарства, обсяги інвестицій в основний капітал тощо, і відрізняються наявністю високоорганізованого урбаністичного середовища життя. В Україні до таких регіонів в останні десять років за показником валового регіонального продукту (ВРП) належать Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Київська, Одеська, Полтавська та Харківська області, а також м. Київ. Питома вага цих провідних регіонів країни у сумарному валовому регіональному продукті всіх регіонів України

складає на 01.01.2009 р. 46,6%, м. Києва – 17,9%, а разом – майже 65% [4, с.12].

За показником ВРП на одну особу (КВРП), вищим за середнє значення в Україні, найсильнішими серед регіонів-лідерів є Дніпропетровська та Донецька області. Найбільш слабкі – Одеська, Київська та Харківська. Станом на 01.01.2009 р. Харківська область посіла п'яте місце за цим показником серед провідних регіонів (КВРП = 1,04). Для порівняння у Дніпропетровській області КВРП перевищує середнє значення по країні в 1,51 рази, у м. Києві – у 3 рази.

За питомою вагою обсягів реалізованої промислової продукції на першому місці станом на 01.01.2010 знаходиться Донецька область (17,5%), на другому – м. Київ (14,2%), на третьому місці – Дніпропетровська область (13,8%), на четвертому – Запорізька (6,6%), на п'ятому – Харківська (5,5%) [4, с.185–189]. Питома вага цих регіонів у сумарному обсязі реалізованої промислової продукції становить 57,6%.

За обсягом реалізованої промислової продукції у розрахунку на одну особу на першому місці станом на 01.01.2010 р. Дніпропетровська область, на другому – Донецька, на третьому – Запорізька, на четвертому – Полтавська область. Коефіцієнти перевищення середнього значення обсягу реалізованої продукції на одну особу становили в цих регіонах, відповідно, 1,89; 1,79; 1,67; 1,48 [4, с.185–189; 5, с.109].

За показником обсягу виробництва валової продукції сільського господарства серед лідерів такі промислово розвинені регіони як Київська та Дніпропетровська області, які посіли, відповідно, на 01.01.2010 р. друге (6,5%) і третє (6,2%) місця. На першому місці знаходиться Черкаська область, яка не відноситься до промислово розвинених регіонів-лідерів. Полтавська область займає п'яте місце (5,6%); Харківська область – шосте (4,9%). Донецька область знаходиться на сьомому місці (4,8%) [4; с. 212]. За показниками обсягу виробництва валової продукції сільського господарства на одну особу, більшому за середнє значення по Україні, серед досліджуваних регіонів тільки Полтавська область. Це означає, що принцип самозабезпечення населення більшості провідних регіонів країни сільськогосподарськими продуктами у відповідності з раціональними нормами харчування не виконується.

Головною передумовою забезпечення сталого соціально-економічного розвитку регіонів є інвестиції в основний капітал. У сучасних умовах інвестиційний капітал концентрується в регіонах, де можна досягти найбільшої ефективності. У 2000–2009 рр. частка регіонів, в яких інвестиції в основний капітал на одну особу були вищими за середнє значення по країні, становила в середньому 25% [4, с. 168]. За показником інвестицій в основний капітал на одну особу найбільш інвестиційно привабливими у 2000 р. були м. Київ, Полтавська, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Одеська та Київська області. У 2009 р., не дивлячись на світову фінансово-економічну кризу, значний обсяг інвестицій в основний капітал у розрахунку на одну особу було вкладено в Київській, Полтавській та Одеській областях. Коефіцієнт перевищення обсягу інвестицій в основний капітал на одну особу у порівнянні із середнім значенням по країні становив в цих регіонах, відповідно, 1,75; 1,55; 1,26 та 3,12 у м. Києві.

Найбільша частка інвестицій (в середньому по Україні до 40%) вкладається у промисловість та сільське господарство – до 7,5% [4, с. 171–172].

Важливим соціальним показником є середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників у порівнянні із середнім значенням по Україні. Априорі в регіонах-лідерах повинна бути вища за середню по країні номінальна заробітна плата найманих працівників. Таких регіонів в Україні в 2000 р. було 33,3%. Серед них Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Київська, Луганська та Одеська області, а також міста Київ і Севастополь. Станом на 01.01.2010 р. серед цих регіонів залишилися Донецька, Дніпропетровська та Київська області, а також м. Київ, що становить 15% [5, с. 178].

Середньомісячна номінальна заробітна плата одного найманого працівника у порівнянні із середнім значенням по країні була вищою у Донецькій області: $K_{зп}$ в цьому регіоні перевищував середнє значення у 1,11. У Дніпропетровській області, яка є лідером за показником ВРП на одну особу, $K_{зп}$ був ще нижчим – 1,03. Це означає, що бідність в країні має місце навіть в регіонах-лідерах, які забезпечують найбільший внесок у ВВП країни.

Питома вага регіонів України за показником середньомісячної номінальної заробітної плати найманих працівників у 2000–2009 р. представлена на рис. 1.

Слід підкреслити, що ця негативна відмінність, яка притаманна регіонам-лідерам, не єдина. Розвиток виробництва у регіонах-лідерах супроводжується виникненням проблемних серед них у контексті екологічної безпеки, про що свідчать обсяги викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря. Викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря – це загальна кількість забруднень, які потрапили в повітряний басейн регіону від джерел викидів як після проходження пилогазоочисних установок у результаті їх неповного уловлення й очищення, так і без очищення. У державній статистиці країни до 2005 р. наводилися дані тільки щодо викидів шкідливих речовин від стаціонарних джерел забруднення та автотранспорту. З 2005 р. включено дані щодо викидів від залізничного, авіаційного та водного транспорту, а з 2007 р. – дані щодо шкідливих викидів від виробничої техніки.

Середнє значення обсягів викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел забруднення у розрахунку на квадратний кілометр в Україні та коефіцієнти їх перевищення у провідних регіонах України представлено в табл. 1.

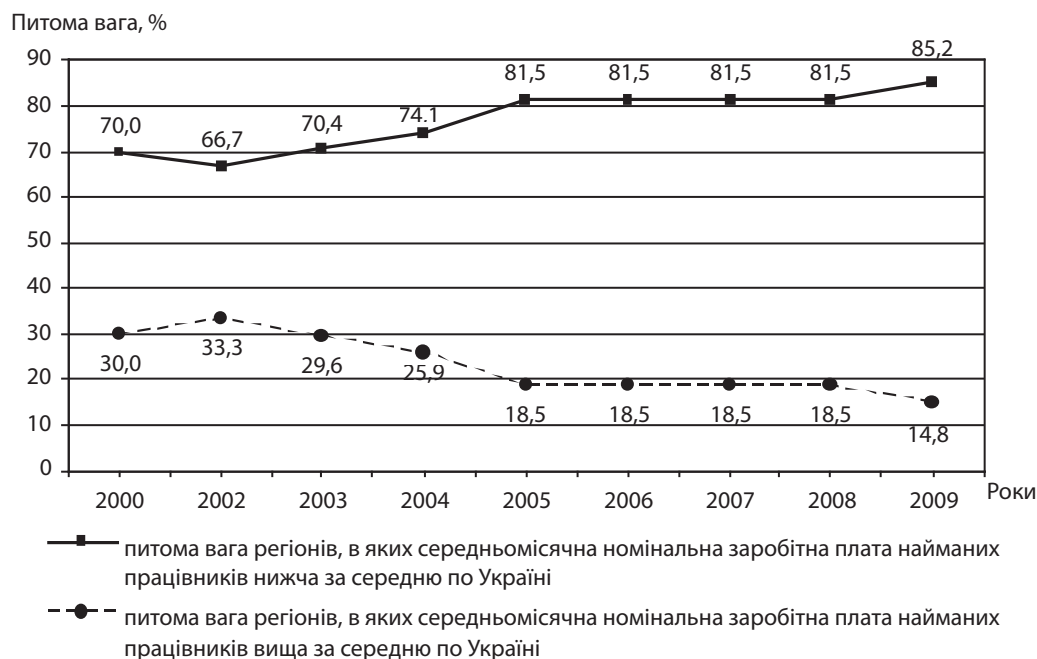

Рис. 1. Питома вага регіонів України за показником середньомісячної номінальної заробітної плати найманих працівників у порівнянні із середнім значенням по Україні в 2000–2009 рр. [5, с. 178]

Таблиця 1

Провідні регіони, в яких викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел забруднення у розрахунку на квадратний кілометр¹⁾ перевищують середнє значення в Україні [5, с. 353]

Роки	2000	2005	2006	2007	2008	2009
Середнє значення обсягів викидів шкідливих речовин в Україні, т/км ²	9,8	11,0	11,6	12,2	11,9	10,7
Область (регіон)	Коефіцієнт перевищення в регіоні середнього значення викидів шкідливих речовин на 1 км ² (Кв)					
Дніпропетровська	3,0	3,3	3,4	3,4	3,1	2,9
Донецька	6,9	6,4	6,2	5,8	5,6	5,3
Запорізька ²⁾	1,2	1,3	1,2	1,05	1,03	— ²⁾
м. Київ	21,7	25,0	24,5	23,6	28,9	32,5

¹⁾ Площа території Дніпропетровської області становить 31,9 тис. км², Донецької – 26,5 тис. км², Запорізької – 27,2 тис. км², м. Києва – 0,8 тис. км², Харківської області – 31,4 тис. км² [5, с. 11]

²⁾ В інших провідних регіонах викиди шкідливих речовин на 1 км² не перевищують середнього значення по Україні.

Викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел забруднення на одну особу представлено в табл. 2.

На підставі даних табл. 1–2 можна констатувати, що у найгіршому стані за показником викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря на один квадратний кілометр

знаходиться м. Київ, де викиди шкідливих речовин перевищують середнє значення у 32,5 рази. На одну особу – Донецька та Дніпропетровська області, де викиди шкідливих речовин перевищують середнє значення по Україні, відповідно, у 2,4 та 2,1 рази.

Таблиця 2

Викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел забруднення у розрахунку на одну особу³⁾ [5, с. 354]

Роки	2000	2005	2006	2007	2008	2009
Середнє значення викидів шкідливих речовин в Україні на одну особу, кг	119,4	140,4	150,2	158,7	155,9	139,9
Область (регіон)	Коефіцієнт співвідношення середнього значення викидів шкідливих речовин в країні та в регіоні на одну особу (К _в)					
Дніпропетровська	2,13	2,40	2,47	2,45	2,21	2,10
Донецька	3,05	2,85	2,74	2,59	2,51	2,41
Запорізька	1,40	1,46	1,36	1,19	1,16	1,10
Київська	0,77	0,68	0,76	0,91	1,07	1,11
Одеська	0,38	0,48	0,39	0,50	0,51	0,52
Полтавська	0,54	0,51	0,82	0,58	0,59	0,60
Харківська	0,76	0,76	0,67	0,71	0,68	0,76
м. Київ	0,54	0,59	0,56	0,53	0,64	0,72

³⁾ Чисельність населення в Дніпропетровській області – 3,36 млн осіб; Донецькій – 4,47 млн осіб; Запорізькій – 1,81 млн осіб; Харківській – 2,77 млн осіб; в м. Київ – 2,79 млн осіб [5, с. 11].

Регулювання соціально-економічного розвитку регіонів в контексті вирішення соціальних і екологічних проблем є сьогодні одним з пріоритетних завдань державного управління з точки зору попередження виникнення проблемних регіонів і зростання захворюваності та смертності населення. Необхідна системність в українській державній політиці й діяльності у сфері гармонійного розвитку регіонів, яка є однією з найважливіших передумов по-

редження загострення багатьох соціальних, економічних, екологічних та інших проблем.

Об'єктом регулювання соціально-економічного розвитку регіонів та інвестиційної діяльності повинне стати покращення параметрів сфери життєдіяльності населення і, особливо, – оточуючого середовища. Для успішного забезпечення сталого економічного розвитку екологічно проблемних регіонів країни необхідно розробити

стратегію реструктуризації їх економіки і підвищити відповідальність органів місцевого самоврядування, які за своїми державоуправлінськими повноваженнями мають відповідати як за стан економіки, так і за покращення екологічної ситуації. У Великобританії, наприклад, органи місцевого самоврядування самостійно приймають рішення щодо реструктуризації навіть цілих галузей економіки. В Німеччині, Франції, Швеції та багатьох інших країнах місцева влада може за допомогою податкових та інших пільг стимулювати або стримувати певне виробництво у межах власної адміністративно-територіальної одиниці. Звичайно, таке збільшення повноважень органів місцевого самоврядування призводить до неоднакових умов щодо розвитку виробництв у різних регіонах країни, але, з іншого боку, є ефективним чинником покращення сфери життєдіяльності людини.

Розглядаючи проблему зміцнення конкурентоспроможності регіонів-лідерів країни, слід виходити з того, що одним з пріоритетних завдань має стати, поряд з прикладом європейських країн, запровадження у проблемних з них інвестиційної економіко-екологічної моделі розвитку не тільки промисловості, але й сільського господарства.

Література

1. Долішній М. І. Актуальні завдання інтенсифікації соціально-економічного розвитку регіонів України // Регіональна економіка. – 2005. - №2. – С. 7–14.
2. Печаткин В. В. К вопросу оценки потенциала саморазвития региона // Методы и модели управления регионом: материалы Всероссийской научн.-практ. конф. – Москва. – 2006 [Электронный ресурс]. – www.anrb.ru/isei/cf2006/.
3. Маслова И. Социальный потенциал развития экономики // Вестник Института экономики. – 2008. - №2. – С. 37–54.
4. Регіони України / Статистичний збірник за 2010 рік. / Державний комітет статистики України. Ч. II. За ред. О. Г. Осауленка. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. – 808 с.
5. Регіони України / Статистичний збірник за 2010 рік. / Державний комітет статистики України. Ч. I. За ред. О. Г. Осауленка. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. – 368 с.
6. Дані офіційного сайту Держкомстату України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Варналій З. Державна регіональна політика потребує узгодження дій // Президентський вісник. – № 4. – 14 квітня 2004 р.
8. Новак І. М. Соціальний розвиток регіонів України: оцінка та напрями зменшення диспропорцій: моногр. / І. М. Новак; НАН України. Ін-т економіки пром-сті, Ін-т демографії та соц. досліджень. – Донецьк; Київ, 2008. – 196 с.
9. Герасимчук З. В., Олексюк А. О. Екологічна безпека регіону: діагностика та механізм забезпечення: Монографія. – Луцьк: Надстир'я, 2007. – 280 с.
10. Основи сталого розвитку Харківської області до 2020 року: Монографія. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2010. – 512 с.